

ԱՐՈՒՍԵԱԿ ԵՆ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ – «ՅՈՒՆԱԲԱՆ ԴՊՐՈՑԸ ԵՒ ՆՐԱ ԴԵՐԸ
ՀԱՅՅՐԷՆԻ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՏԵՂԾՄԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՄ», Երևան, 1971, 362 էջ:

Այսօր, Հայաստանի մէջ թէ՛ այլուր, հայազիտութիւնը իր
բոլոր բնազաւաններով, կ'ապրի ծաւալուն նուաճումներու շրջան մը:
Այս սրընթաց վերելքին նախադրեալները, անհրաժեշտ է որո-
նել անցեալի ընդմնաւոր եւ ականաւոր հեղինակներու արժէքաւոր
աշխատութիւններուն եւ ուսումնասիրութիւններուն մէջ, որոնք ա-
նընդհատ կը հարստանան մեր օրերու հեղինակներուն ինքնատիպ,
ընդունելի եւ զիտական բարձր մակարդակի արժանի աշխատու-
թիւններով:

Այս կապակցութեամբ, եթէ փորձենք ընդհանուր բաղդատա-
կան ակնարկ մը նետել հայազիտութեան վրայ, յստակ կերպով պի-
տի նկատենք որ հայոց լեզուի պատմութիւնը, համեմատաբար սա-
կաւ ուսումնասիրուած բնազաւառ մը եղած է:

Սակայն, պէտք է աներկբայօրէն ըսել, որ վերջին տասնամ-
եակներուն, հայոց լեզուի պատմութիւնը սկսած է լուրջ քննութեան

առարկայ դառնալ եւ, հետզհետէ սկսած են հրապարակ դալ արժէքաւոր ու գիտական մակարդակի ուսումնասիրութիւններ, որոնք մեծապէս կը հարստացնեն ու կ'ամբողջացնեն հայագիտութեան ճոխ ու բազմակողմանի բովանդակութիւնը:

Այս իմաստով նոր ներդրում մըն է Հայկական Ս.Ս.Հ. Գիտութիւններու կաճառի, Հրաշեայ Սճառեանի անուան լեզուի ինստիտուտի աւագ զիտաշխատող Արուսեակ Մուրատեանի խիստ արժէքաւոր ու գնահատելի աշխատութիւնը՝ «Յունարան Դպրոցը եւ Նրա Դերը Հայերէնի Քերականական Տերմինաբանութեան Ստեղծման Գործում»:

Ուսումնասիրութիւնը, լայն առումով, կը հանդիսանայ լեզուագիտական բարձր մակարդակի ուշագրաւ եւ խորագնին աշխատութիւն մը. իսկ նեղ առումով՝ հայոց լեզուի ու մշակոյթի պատմութեան բնորոշ շրջանի մը լեզուաբանասիրական ամբողջական մէկ ճննութիւնը:

Գիրքը բաղկացած է հիմնական երկու մասերէ՝ առաջին եւ երկրորդ, որոնց լրացուցիչ ու անքակտելի օղակը կը կազմեն բովանդակալից բայց հակիրճ «Ներածութիւնը», հարուստ «Մտեմագիտական Տեսութիւն»ն ու հետաքրքրական «Տերմիններու Այբուբենական Ցանկ»ը:

Հեղինակը, «Ներածութեան» մէջ (էջ 7-16), համառօտ կերպով կ'ուրուագծէ Ե. դարուն Հայաստանի մէջ սկսած գրական-մշակութային շարժումը, որուն մեկնակէտը հանդիսացաւ հայոց գիրերու դիւտը, որ «հնարաւորութիւն տուեց ծաւալելու կրթական թարգմանչական մեծ գործունէութիւն»:

Այնուհետեւ, հեղինակը կը թուէ այն շարժառիթներն ու պարզանքերը, որոնք խթան հանդիսացան Յունարան Դպրոցին առաջամանն ու զարգացմանը. յատկապէս՝ հայ երիտասարդներու հեւադնաց ուսումը, անոնց յունարէն լեզուին ու մշակոյթին գերազանցապէս տիրապետելն ու խորանալը, ժամանակակից գիտութեանց մէջ հմտանալը, եւայլն: Այս բոլորը, բնականաբար, մեծապէս նպաստեցին այդ սերունդի աշխարհահայեացքին կազմաւորմանն ու ամրապնդմանը: Մուրատեան կը դրուատէ ինքնուրոյն եւ թարգմանական գրականութեան անառարկելի նպաստը հայ լեզուին ու մշակոյթի պատմութեան, որ «իր արժանիքներով ու թերութիւններով հանդերձ, պէտք է դիտել որպէս իր ժամանակի կենսական պահանջները բաւարարող մի երեւոյթ»:

Հեղինակը դիպուկ կերպով բաղդատական մը կը կատարէ յունարան եւ լատինարան դպրոցներուն միջեւ, պաշտպանելով եւ հիմնաւորելով իր տեսակէտերը ի նպաստ առաջինին:

Գիրքին առաջին մասը կը կոչուի «Յունաբան Դպրոցը» (էջ 45-111), որ կը բաժնուի գլխավոր երեք ենթամասերու :

«Յունաբան Դպրոցի Առաջացման ու Գոյութեան Նախադրեալները» ենթաբաժնին մէջ (էջ 45-57), Մուրատեան ճշգրտօրէն կուտայ այն նախապայմանները, որոնք պարարտ հող պատրաստեցին այդ դպրոցին գոյառումին ու յարատեւման : Գլխավորապէս նկատի առնելով եւ մասնավորապէս շեշտելով քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային պայմանները, ան Յունաբան Դպրոցին գոյութիւնն ու զարգացումը կը կապէ հայ-յոյն սերտ փոխ-յարաբերութիւններուն, գիրերու գիւտին, եւ ինքնուրոյն ու թարգմանական գրականութեան հրապարակ գալուն :

Մուրատեան, առանց անտեսելու, կամ թերազնահատելու Յունաբան Դպրոցին առաջացման միւս կարեւոր պարագաները, կը շեշտէ յատկապէս ինքնուրոյն եւ թարգմանական գրականութեան կատարած անուրանալի դերը՝ փիլիսոփայական, բնագիտական, ընագիտական, ճշգրիտ գիտութեանց եւ, մանաւա՛նդ քերականական աշխատութիւններուն մէջ : Վերջապէս, հեղինակը Յունաբան Դպրոցին առաջացումը չի կապեր պատահականութեան հետ, այլ՝ պատմականօրէն շարունակութիւնը կը նկատէ հայ-յունական քաղաքական, տնտեսական, մշակութային եւ կրօնական երկարատեւ յարաբերութիւններուն :

Հետեւաբար, կատարուած բարդ եւ վիճելի մեկնութիւններու բառացի թարգմանութիւնը «պահանջում էր ստեղծել համապատասխան գիտական լեզու եւ կայուն տերմինաբանութիւն» :

Երկրորդ ենթաբաժնին մէջ՝ «Յունաբան Դպրոցի Տեղն ու Դերը Հայ Մշակոյթի Պատմութեան մէջ» (էջ 57-76), հեղինակը կը քննէ հայ բանասիրութեան մէջ Յունաբան Դպրոցին տրուած գնահատանքը : Այս առնչութեամբ, ան կը մէջբերէ նշանաւոր հայագէտներու կարծիքները (Գաթրճեան, Գարազաշեան, Այտեան, Գալմբերեան, Բազրատունի, Ադոնց, Աբեղեան, Աճառեան, Մանանդեան, Մալխասեանց եւ ուրիշներ), համաձայնելով ոմանց տեսակէտներուն հետ եւ մերժելով ուրիշներ : Ապա, այս բոլորը համադրելով եւ ի մի բերելով, ան կը յանդի այն եզրակացութեան, թէ՛ հայերէնը յունարէնի նմանողութեամբ ունեցած է ա) սեփական հայեացքներու ինքնուրոյնութիւն, բ) լեզուական նորամուտութիւններ՝ սեփական միջոցներով, գ) մատենագիրներու անխոնջ աշխատանք, եւ դ) սեփական մշակոյթի ստեղծումով՝ հայ ժողովուրդի գոյութեան պահպանում :

Առաջին մասին վերջին ենթաբաժնին մէջ՝ «Յունարան Դըպրոցի Առաջացման Տեղի և Ժամանակի Հարցի Ծուրջ» (էջ 76-111), Մուրատեան կը ներկայացնէ բազմաթիւ այլ հեղինակներու կարծիքները, այն մասին, թէ «Յունարան Դպրոցը» ո՞ր և ե՞րբ առաջացած է: Համադրելով այդ բոլորը, ան իր փաստարկները կ'ամփոփէ եօթը կէտերու մէջ: Ըստ իրեն, Յունարան Դպրոցը աւելի հաւանական է որ ծնունդ առած ըլլայ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ, ապա տարածուած՝ համայն Հայաստանին մէջ: Իսկ անոր ժամանակադրական սկիզբը, իրաւացիօրէն կը համարէ Ե. դարը: Անշուշտ, այս պարագային, ան կը հետեւի Արեղեանի և Մալխասեանցի տեսակէտերուն, հակադրուելով Մեյլէյի, Աճառեանի, Մանադեանի և այլոց կարծիքներուն, որոնք Յունարան Դպրոցին սկզբնաւորումը կը համարէին Ե. դարու վերջը և Չ. դարու սկիզբները:

Ուսումնասիրութեան առաջին մասին մէջ հանգամանօրէն խօսելով Յունարան Դպրոցին առաջացման, տեղին ու դերին մասին, հեղինակը կ'անցնի իր բուն նիւթին, որ կը կազմէ աշխատութեան հիմնական առանցքը: Այս մասը կը կոչուի՝ «Յունարան Դպրոցի Քերականական Տերմինաբանութիւնը», որ նոյնպէս, բաժնուած է հինգ ենթաբաժնիներու:

«Տերմինի և Տերմինաբանութեան Տեսական մի քանի Հարցերի մասին» (էջ 112-126) ենթաբաժնին մէջ, Մուրատեան կը քննէ ժամանակակից լեզուաբանութեան մէջ տերմինաբանութեան մասին դոյուլթիւն ունեցած կարծիքներն ու տեսակէտները, տարբերութիւններն ու տեսակները, նշանակութիւնը, սահմանումը, առանձնաշատութիւնները, ուսումնասիրութեան սկզբունքները և յարակից կարգ մը անհրաժեշտ բացատրութիւններ և լուսաբանութիւններ:

Ըստ Մուրատեանի, տերմինաբանութեան ծնունդը պէտք է համարել Ե. դարը՝ Թրակացիի քերականութեան քննութիւնը հայ թարգմանիչներուն ու մեկնիչներուն կողմէ:

Երկրորդ ենթաբաժնին մէջ՝ «Հայերէմի Լեզու-Քերականական Տերմինութիւնները մինչև Տիոնիսիոս Թրակացիի Քերականութեան Թարգմանութիւնը» (էջ 126-134), հեղինակը կը փորձէ յետադարձ ակնարկ մը նետել նախայունարան շրջանի հայերէնի քերականութեան վրայ՝ վկայակոչելով Մ. Ոորենացիի, Ղ. Փարպեցիի, Ագաթանգեղոսի, Փաւստոսի և այլոց տեղեկութիւնները, ըստ որոնց, գրագիտութիւնը և գրաճանաչութիւնը հրամայական պահանջ կը նկատուէր պետական և կրօնական գործերուն ղեկավարման համար: Իր եղրակացութիւնները հիմնաւորելու և ապացուցե-

լու համար, ան կը բերէ բազմաթիւ օրինակներ (հնչիւնաբանական եւ ձեւաբանական), որոնք կը հաւաստիացնեն, թէ «Հայերը ծանօթ են եղել քերականութեան հնադոյն լայն ըմբռնման հետ»:

Այնուհետեւ, Մուրատեան կ'անցնի իր բուն ընելիքին եւ, «Յունարան Դպրոցի Ստեղծած Քերականական Տերմինները եւ նրանց Յունական նախօրինակները» (էջ 134-324), ստուարածաւալ ենթաբաժնին մէջ, ճոխ օրինակներով եւ գիտնականի մանրակրկիտ վարպետութեամբ կը ներկայացնէ այն տերմինները, որոնք ներմուծուած են Հայերէնին մէջ, անշուշտ, միաժամանակ տալով նաեւ անոնց համապատասխան յունարէն բառերը:

Հմուտ լեզուարանը, իրաւացիօրէն Հայերէնի քերականական տերմինաբանութեան հաւաստի աղունք կը համարէ Տիոնիսիոս Թրակացիի «Քերականութեան Արուեստ»ի թարգմանութիւնը: Այս բաժնին աչքառու յատկանիշներէն մէկը պէտք է համարել, տրուած տասնեակներով տերմիններու գիտական ու տրամաբանական բացատրութիւններն ու նկարագրութիւնները:

Մուրատեան մեծապէս կը դնահատէ նաեւ նախածանցներու կատարած դերը Հայերէնի բառապաշարի հարստացման մէջ: Ապա, կու տայ Տ. Թրակացիի աշխատութեան վերլուծութիւնն ու քննութիւնը, ընտրոշելով անոր էական յատկանիշերն ու յատկութիւնները եւ բերած նպաստը Հայերէն քերականական տերմինաբանութեանը ստեղծման մէջ: Ան կը թուէ տերմիններ ըստ ընդհանուր քերականական, հնչիւնաբանական, ձեւաբանական-բառագիտական-բառակազմական, կէտադրական եւ առողանական բաժանումներու: Այս շարադրումը կրկնակ նշանակութիւն եւ արժէք կը ստանայ, երբ նկատենք թէ՛ տրուած է իւրաքանչիւր տերմինի քերականական իմաստը, բառային ծագումը, հոմանիշները, հասկացութեան մեկնութիւնը, հետագայ համարժէքները, եւայլն:

Նախավերջին ենթաբաժնին մէջ՝ «Յունարան Դպրոցի Քերականական Տերմինաբանութեան Բառակազմական եւ Քերականական Առանձնաշարակութիւնները» (էջ 324-338), հեղինակը կը մատնանշէ դասական Հայերէնի բառակազմական միջոցներու հարստութիւնը, որուն համալրման մէջ, իրենց արժանի տեղը ունին նաեւ Յունարան Դպրոցին կերտած նախածանցները: Այսպիսով, Հայերէնի քերականական տերմինները ըստ կազմութեան, հեղինակը կը բաժնէ հինգ խումբերու, հանգամանօրէն եւ օրինակներով խօսելով իւրաքանչիւրին մասին —

ա) Պարզ կամ արմատական տերմիններ,

բ) Ածանցաւոր տերմիններ,

- գ) Բարդ տերմիններ,
- դ) Բարդ – ածանցաւոր տերմիններ,
- ե) Բառակապակցութեամբ արտայայտուած տերմիններ:

Այնուհետեւ, Մուրատեան այն ճշգրիտ եզրակացութեան կը յանդի, թէ Յունարան Դպրոցի ստեղծած քերականական տերմիններու բառակազմական, ձեւարանական եւ շարահիւսական առանձնայատկութիւնները ստեղծուած են հայերէնի բառապաշարի հիման վրայ, անշուշտ, յաճախ ալ ըստ յունարէնին յարմարեցուած:

Մուրատեանի այս եզրակի ու խիստ հետաքրքրական ուսումնասիրութիւնը կը վերջանայ՝ «Յունարան Դպրոցի Կերտած Քերականական Տերմիններու Պատմական Նշանակութիւնը» (էջ 338–350) խորագիր ենթարժնով, ուր ան կը նկարագրէ Յունարան Դպրոցին անցած քերականական տերմիններու պատմական զարգացման ուղին, եւ ըստ այդմ, դանտնք կը բաժնէ չորս գլխաւոր խումբերու՝ նշելով իւրաքանչիւր տերմինը.

- ա) Տերմիններ, որոնք պահպանուած են մինչեւ այսօր,
- բ) Տերմիններ, որոնք պահպանուած են, բայց կրած են իմաստային որոշ փոփոխութիւն,
- գ) Տերմիններ, որոնք հետագային փոխարինուած են նորերով,
- դ) Տերմիններ, որոնք այժմ անգործածական են:

Ինչպէս լայնածաւալ ու մասնագիտական աշխատութեան կը բացայայտուի, հեղինակը բժախնդիր ու բարեխիղճ աշխատանք մը կատարած է, փորձելով պեղել մութ մնացած բնագաւառ մը, ուր լիովին յաջողած է եւ նոյնիսկ՝ գերազանցած, շնորհիւ իր բազմակողմանի ու բազմբարձ պրպտումներուն եւ անխոնջ աշխատանքին: Կը բաւէ միայն հպանցիկ ակնարկ մը նետել, զիբքի վերջաւորութեան դետեղուած «Օղտագործուած Աղբիւրներու» ցանկին, համոզուելու համար, թէ հեղինակը ինչքա՛ն խորազնին ու մանրակրկիտ ուսումնասիրած է անոնց աշխատութիւնները, ներկայացնելու այդ բոլորին ընդմէջէն իր խօսքը, տեսակէտը եւ հայագիտութեան համար ալ խիստ շահեկան ու կենսական ներկայ աշխատութիւնը:

Վերոյիշեալ ուսումնասիրութեամբ, Մուրատեան անառարկելիօրէն կ'ապացուցանէ իր արժանիքներն ու ընդունակութիւնները ե՛ւ որպէս լեզուաբան-քերական, ե՛ւ՝ բանասէր-պատմաբան: